

## Ірына Бурдзялёва / Iryna Burdeljova

Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, Беларусь /

Minsk State Linguistic University, Belarus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9218-2571>

e-mail: burdzialova@gmail.com

## Рознаскіраваныя дыскурсы ў літаратуры Беларусі XIX стагоддзя: У. Сыракомля і П. Шпілеўскі

*Multidirectional discourses in the literature of Belarus of the 19<sup>th</sup> century:*

*U. Syrakomlya and P. Spilevski*

*Różnie skierowane dyskursy w literaturze Białorusi XIX wieku: W. Syrokomla  
i P. Szpilewski*

**ABSTRACT:** The article examines the peculiar features of the formation of the new Belarusian literature. These peculiarities were driven by the coexistence of discourses that are conceptually and axiologically different in the cultural space of the civilizational borderland. The presence of multidirectional trends and phenomena are examined on examples of U. Syrokomlya and P. Shpileuski's travel prose. Being of the same age and from the same land, the authors interpreted the past and present of their native land in the context of different civilizational paradigms. In addition to the conceptual divergence, there are some common points of the writers' works who performed on the periphery of Russian- and Polish-language literature. These points are the authors' spiritual unity with their native land, understanding of the intrinsic value of its history and culture, respectful attitude to the Belarusian language.

**KEYWORDS:** multidirectional discourses, civilizational choice, travel prose, subjective and authorial interpretation.

Прысутнасць у любой нацыянальнай літаратуры адрозных дыскурсаў – з'ява натуральная і заканамерная. Яна забяспечвае разнастайнасць літаратурнага працэсу, стварае розніцу патэнцыялу, неабходную для дынамікі яго развіцця. Спецыфічнай асаблівасцю літаратуры Беларусі з'яўляецца наяўнасць у яе паліфанічнай прасторы рознаветкаваных,

часам кантрасна супрацьлеглых тэндэнцый і працэсаў, абумоўленых геапалітычным становішчам краіны, тым, што перад літаратарамі і дзеячамі культуры заўсёды стаяў цывілізацыйны выбар.

XIX стагоддзе ў гісторыі Беларусі выклікае пільную ўвагу, бо пазначана найважнейшымі працэсамі: пачаткам фармавання беларускай нацыі і новай беларускай літаратуры як эстэтычна самастойнай з’явы. Спалучэнне ў літаратуры гэтага перыяду рознаскіраваных у канцэптуальным і аксіялагічным плане дыскурсаў выявілася надзвычай выразна і ярка, прыводзіла да канфлікту камунікацыі, ускладняла сам працэс выпявання нацыянальнай ідэі, стрымлівала станаўленне суверэннай беларускамоўнай плыні літаратуры і яе далейшага функцыянавання. Разуменне цывілізацыйнай рознаскіраванасці неабходна для ўсведамлення феноменальнасці ўзнікнення на шматмоўным літаратурным ладшафце Беларусі ўласна беларускамоўнай літаратуры.

Варта звярнуць увагу на ўмоўны падзел краю на дзве тэрытарыяльныя прасторы – Літву і Беларусь. Ян Чачот, якому пасля ссылкі спачатку дазволілі пасяліцца ў Лепелі, не лічыць сябе цалкам на радзіме. Гэтаксама і Тамаш Зан, набыўшы маёнтак Кахачын на Магілёўшчыне, суме па сваёй Літве. Адам Міцкевіч з Парыжа паведамляў у Чылі Ігнацы Дамейку: “У Зана вёсачка ў Беларусі”. Каб патрапіць з Мінска ў Беларусь, трэба здзейсніць сапраўднае падарожжа, як гэта апісана ў *Літаратурных клопатах* Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. У спісе Аляксандра Рыпінскага з 55 пісьменнікаў, “якія нарадзіліся на Белай Русі, або таксама пісалі пра яе на абедзвюх мовах нашай правінцыі, як польскай, так і русінскай”, адсутнічае большасць знакавых аўтараў з Літвы, заходняй часткі нашай краіны. У творчасці пісьменнікаў фігуруюць і розныя сакралізаваныя “*rzeki domowe*”: для А. Міцкевіча і паэтаў філамацкага кола, Уладзіслава Сыракомлі і інш. – гэта Нёман, які ўспрымаўся як калыска ліцвінскага патрыятызму, сімвал нацыянальнай самавітасці. Для літаратараў з паўночнай часткі краіны падобнай увагай надзелена Дзвіна. Яе старажытная назва ўзятая пісьменнікамі для часопіса „*Rubon*” (1842–1849), пакліканага згуртаваць творчыя сілы краю. Дзвіна ў розных іпастасях фігуруе ў творах Тадэвуша Лады-Заблоцкага, Ігната Храпавіцкага, Валяра’яна Грымалоўскага, Гаўдэнты Шапялёвіча. Але пры ўсёй тэрытарыяльнай размежаванасці тагачасных беларуска-польскіх пісьменнікаў яднае агульны ідэйны падмурак, агульная аксіялагічная база – рэчпаспалітаўскі патрыятызм у спалучэнні з патрыятызмам “краёвым”, акрэсленым межамі Літвы-Беларусі, і гэты апошні набірае вагу і ўзрастае на працягу ўсяго XIX стагоддзя.

Рознавектарны геапалітычны выбар вызначыў супрацьстаянне двюх канфесій, праваслаўнай і каталіцкай, носьбітаў розных культурных

традыцый і духоўных каштоўнасцяў, уплыў на фармаванне беларускай літаратуры моцных палёў польскай і рускай культуры. Максім Гарэцкі ў *Гісторыі беларускае літаратуры* апрача ўласна беларускай плыні, якую складала “вусная паэзія і тыя кніжныя творы, што з пісьма перайшлі ў вусны народа” [Гарэцкі 1992: 198] вылучыў яшчэ два рознаскіраваныя напрамкі. Гэта польскамоўная літаратура, на якую ўплывалі мясцовыя, беларускія рэаліі і мова:

Літаратура апалячанае шляхты жыла супольным жыццём з польскаю літаратураю. Аўтары яе, па-сутнасці, з’яўляліся польска-беларускімі пісьменнікамі, пісалі польскім альфабэтам, мала-веле змененым у беларускі бок, друкаваліся ў польскіх выданнях і па ідэалогіі былі больш палякамі, чым беларусамі (крывічамі) [Гарэцкі 1992: 198].

Трэці кірунак, расійска-беларускі, складалі “тыя нашы аўтары, што гадаваліся на расійскай культуры, з свае беларускае творчасці рабілі як бы частку расійскае літаратуры і па ідэалогіі былі расійцамі” [Гарэцкі 1992: 198].

Адзін з яскравых прыкладаў падобнай рознаскіраванасці ў літаратуры Беларусі – творчыя постаці Уладзіслава Сыракомлі і Паўла Шпілеўскага. У рэчышчы супастаўлення выгодна выглядаюць першапачатковыя факты іх біяграфіі. Абодва яны аднагодкі і землякі, народжаныя на Любаншчыне: У. Сыракомля нарадзіўся ў фальварку Смольгаў 29 верасня 1823 г., а П. Шпілеўскі 31 кастрычніка таго ж года ў вёсцы Шыпілавічы. Як бачна, яны з’явіліся на свет з розніцай прыблізна ў месяц, адлегласць паміж месцамі іх нараджэння некалькі дзясяткаў кіламетраў, але сямейнае атачэнне, выхаванне і пазнейшая адукацыя былі рознымі. У. Сыракомля – нашчадак старажытнай ліцвінскай гербавай шляхты. Вучоба ў дамініканскай вучэльні ў Нясвіжы і Навагрудку змянілася нястомнай самаадукацыяй пад час працы ў канцылярыі радзівілаўскіх маэнткаў з архіўнымі матэрыяламі па гісторыі краю. Усё гэта, бясспрэчна, фармавала гістарычную свядомасць пісьменніка, гонар за мінулае айчыны і слаўны чын продкаў, паглыбляла шчырую любоў да сваёй радзімы – Літвы. Менавіта як пясняр Літвы ўвойдзе У. Сыракомля ў гісторыю літаратуры. Працягам яго ліцвінскага патрыятызму будзе палучэнне паэтычнай творчасці з гісторыка-культурнымі, краязнаўчымі, фальклорнымі даследаваннямі. У працы *Нёман ад вытокаў да вусця* ён тлумачыць:

Badać pod względem historycznym, przyrodzonym, etnograficznym, archeologicznym, jeograficznym ziemie naszą rodzoną, zdaje się być bardzo ścisłym wynikiem tego, co się zgodzono nazywać miłością [Syrokomla 1861: 2].

П. Шпілеўскі – сын праваслаўнага святара. Як вядома, гэты асяродак будзе асноўным генератарам ідэй заходнерусізму. Ён атрымаў выдатную гуманітарную адукацыю: скончыў Мінскую духоўную семінарыю, а потым Пецярбургскую духоўную акадэмію. Праўда, замест царкоўнай кар’еры П. Шпілеўскі выбраў навуку і літаратуру. Радзіма П. Шпілеўскага – *Белоруссия. У сваёй працы Беларуссия в характеристических описаниях и фантастических поверьях* (1853–1856) П. Шпілеўскі ўдакладняе, што пад Беларуссю ён разумее губерні Віцебскую, Мінскую, Магілёўскую і частку Смаленскай. Народжаныя на адной зямлі, яны, каталік-ліцвін У. Сыракомля і праваслаўны беларус П. Шпілеўскі, самаўсведамляюць сябе ў кантэксце розных культур і аксіялагічных сістэм.

Супастаўленне ідэйна-канцэптуальнай скіраванасці іх творчасці можна правесці на прыкладзе белетрызаваных падарожных нататкаў *Вандроўкі па маіх былых ваколіцах* У. Сыракомлі і *Путешествия по Полесью и белорусскому краю* П. Шпілеўскага. Абодва творы, якія лічацца ўжо класікай падарожнай прозы, з’явіліся адначасова. Серыя падарожных нарысаў П. Шпілеўскага друкавалася ў некрасаўскім “Современнике” ў 1853–1855 гг. Да стварэння сваіх падарожжаў У. Сыракомля звярнуўся ў 1853 г., калі жыццёвыя абставіны вымусілі яго пакінуць мясціны маленства ды юнацтва і перабрацца ў Вільню, а потым у Барэйкаўшчыну. Геаграфія вандровак пісьменнікаў таксама шмат у чым супадае. Свой шлях П. Шпілеўскі пачынае ад Варшавы праз Брэст, Нясвіж, Мінск, Барысаў, праз шматлікія мястэчкі ды вёскі і заканчвае на Ігуменшчыне (цяперашні Чэрвеньскі раён). Успаміны вярнулі У. Сыракомлю ў наднёманскія ваколіцы: Залучча, Мір, Нясвіж, Стоўбцы, Койданава. Сваё падарожжа ён спыняе перад самым Мінскам, але яго пазнейшы нарыс *Менск* (1857 г.), таксама ў пэўнай ступені белетрызаваны, можна лічыць своеасаблівым працягам гісторыка-краязнаўчай вандроўкі.

Некаторыя даследчыкі лічаць “падарожжа” самастойным літаратурным жанрам. Як правіла, у ім занатоўваюцца аўтарскія ўражанні і назіранні пад час вандровак па знакавых мясцінах чужых краін, апісваюцца іншаземныя народы і іх побыт, прысутнічае пэўная ступень авантурнасці і займальнасці. Адметнасць *Вандроўкі... У. Сыракомлі і Путешествия...* П. Шпілеўскага складае тое, што гэта падарожжы па родных мясцінах, назіранні за звыклым асяродкам, экскурсы ў гісторыю свайго краю. Канцэптуальнае адрозненне выяўляецца ў інтэнцыі абодвух аўтараў. У. Сыракомля піша ў звароце да чытача, што мусіць напісаць гэта твор

jako ostatnie pożegnanie stronom i ludziom, gdzie się tyle lat piękniej młodości przeżyło, jako ostatnie *Bóg zapłać* za chleb, za sól, za łzy, za radość, za wesołość, za nudy tam doznane – kreślimy z notat i wspomnień, obecny pamiętnik o *moich okolicach* [Syrokomla 1853: 9].

Другая, не менш важная мэта – паказаць землякам, што

każdy zakątek kraju, choćby na pierwszy rzut oka nie przedstawiał nic nadzwyczajnego, może być przedmiotem studjów; a studja tego rodzaju mogą nie być bez pożytku u nas, którzy swej ziemi tak dobrze jak nie znamy [Syrokomla 1853: 10].

Письменник вылучае гэтыя радкі курсівам, як найважнейшыя. Па сутнасці, мастацкай задачай У. Сыракомлі з’яўляецца не толькі настальгічная вандроўка, але і адкрыццё суайчыннікам малой радзімы як каштоўнасці духоўнай і гістарычнай, люду гэтай зямлі, як выдатных дзеячаў мінулага, так і цяперашніх насельнікаў краю – звычайных жыхароў шляхецкіх сядзібаў, засценкаў і вёсак.

П. Шпілеўскі ў сваім творы распавядае пра Беларусь рускаму, чытачу. Па сутнасці, гэта першая разгорнутая прэзентацыя Беларусі расійскай чытацкай аўдыторыі, для якой наш край усё яшчэ заставаўся *terra incognita*. Справядліва адзначае Соф’я Кузняева:

Его *Путешествие*... заметно выделялось среди русских путевых заметок о Белоруссии обилием географического, исторического и этнографического материала, тщательно собранного и систематизированного [Кузняева 2004: 5].

Грунтоўны гістарычна-краязнаўчы матэрыял спалучаецца ў абодвух творах з лірычнымі адступленнямі і апісаннямі, разнастайнымі эмацыянальнымі праявамі аўтарскай прысутнасці. Убачанае і прыгадаанае прапушчана праз асабістую опытку пісьменнікаў і афарбавана пачуццём замілаванасці роднай зямлэй. Асабліва прыгожая Беларусь у апісаннях П. Шпілеўскага. Яна выразна ідэалізуецца і часам нагадвае зямны рай з “ароматическим воздухом цветистых лугов и девственных лесов” [Шпилевский 2004: 65]. П. Шпілеўскі піша пра “разнообразные леса, рощи, живописные деревеньки, помещичьи хутора и величественные берёзовые присады” [Шпилевский 2004: 56]. Нясвіж выклікае ў яго асацыяцыі з “швейцарским селением”. Захоплены прыгажосцю прывабных малюнкаў, што адкрываюцца воку падарожніка, ён неаднаразова дае волю эмоцыям: “Что за вид! Что за живописный сельский вид!” Вось якім казачна прыгожым бачыцца яму Мінск:

Раскинутый на горах и крутизнах Минск почти со всех трактов или въездов представляет прекрасный вид... Перед вами открывается панорама нескольких гор, притоков и крутых обрывов, устланных искусственными и натуральными газонами, большими садами, оранжереями, роскошными цветниками и обмываемых водами вьющейся, как змейка, Свислочи... По горам, по пригоркам красуются здания то высокие и широкие, то узкие

и продолговатые, с черепичными крышами во вкусе средних веков, то, наконец, чистенькие, опрятненькие, зелёные или желтые домики с красными кровлями, узорчатыми ставнями и решётчатой оградой [Шпилевский 2004: 131].

Падмуркам падобнай ідэалізацыі з'яўляецца шчырая любоў аўтара да сваёй радзімы, жаданне адкрыць Беларусь іншаземнаму чытачу з найбольш прывабнага боку, захапіць яго прыгажосцю гэтай зямлі і багаццем духоўнай культуры народа, унікальнасць якой ён нязменна падкрэслівае як тут, так і ва ўсіх навуковых працах.

У Сыракомля звяртаецца да землякоў, каб нанова адкрыць ім прыгажосць у звычайным і даўно вядомым. Ён адзначае, што родная ваколіца

piękną dla oka do niej wtajemniczonego, ale pustą dla obcego gościa, który niema swych wspomnień tutaj przywiązanych, który nie umie pojąć szczególnego wyrazu, w śpiewie tutejszych słowików, w szumie tutejszego wiatru [Syrokomla 1853: 21].

Наднёманскія пейзажы маюць сваю сціплую, някідкую красу, якую аўтар параўноўвае з красой літоўскай дзяўчыны, якая спачатку проста падабаецца, але пакуль будзем разбірацца ў сваіх пачуццях, яна ўжо завалодала нашым сэрцам. Гэта прыгажосць глыбокая, схаваная, інтравертная, яна можа і не адкрыцца старонняму вандроўніку. Побач з замілаванасцю роднымі ваколіцамі прысутнічае цвярозая ацэнка і асэнсаванне ўбачанага і прыгаданага. Нават калі пабачанае не выклікае асаблівага захаплення, калі У. Сыракомля шкадуе, што да прыгажосці прыроды не далучаюцца выгоды культуры і цывілізацыі: дагледжаны касцёл, адметнай архітэктурны сельская школа, добры, з усімі выгодамі заезны двор, – ён хутка адкідае мару сустрэць падобны прывабны малюнак, бо ўсё гэта толькі “*xiążkowe ideały, niebywałe i niepodobne w naturze*” [Syrokomla 1853: 72].

Калі ў творы П. Шпілеўскага прысутнічаюць моманты ідэалізацыі Беларусі, то ў *Вандроўках...* У. Сыракомлі рэалістычнае апісанне родных ваколіц прасякнута глыбокай настальгіяй. Звяртаючыся да чытача, У. Сыракомля піша, што

nasze osobiste wspomnienia niewiele kogo obchodzić będą, nie chcąc zresztą jawnością odzierać je z uroku, w obecnej wędrówce starać się będziemy o powagę i suchość [Syrokomla 1853: 10].

Побач з аб'ектыўным гісторыка-краязнаўчым матэрыялам суседнічае моцная суб'ектыўна-аўтарская плынь. Такі сінтэтычны характар твора заяўлены ўжо падзагалоўкам: *wspomnienia, studja historyczne*

*i obyczajowe*. Аўтарская прысутнасць падкрэсліваецца і акцэнтацыяй на надрукаваным курсівам займенніку *moje* – „*moich niegdys okolicach*”, „*moje okolice*”, заўвагай, што яны належаць яму не фармальна, а па праву любові. Туга і настальгічны смутак выкліканы ўспамінамі пра прамінулыя светлыя часы дзяцінства і маладосці, у якія пісьменнік паглыбляецца ў вандроўках па ўласнай памяці. З’яўленне падобнага твора ў літаратурным даробку У. Сыракомлі было абумоўлена яго эмацыянальна-псіхалагічным станам. У Вільні, а потым ў Барэйкаўшчыне туга па былым, па пакінутых людзях і мясцінах не давала спакою:

W gwarze miasta, mimochętnie nieraz musimy się poddać natarczywym wspomnieniom tamtych stron, tamecznych ludzi, tamecznej przyrody. Wśród warunków innego życia, jeśli je odpędzisz we dnie, wróć aby zakłócić spokój snu twojego w nocy; napróżno usiłujesz zagłodzić na twarzy piętno minionych uczuć – żal mimowoli ściśnie serce odrętwiałe [Syrokomla 1853: 9].

Напісанне гэтага твора для У. Сыракомлі – своеасаблівае завяршэнне гешталту, патрэба сэрца і спроба выбаўлення ад душэўных пакут. *Вандроўкі...* ўзятыя ў лірычныя рамкі: яны пачынаюцца з настраёвых паэтычных радкоў з Юзафа Бартламея Зімаровіча і завяршаюцца вершаваным дванаццатым раздзелам, дзе У. Сыракомля ў каторы раз прызнаецца ў душэўнай повязі з краем, „*Zkąd odszedł rozpaczliwie załamawszy ręce, // I zostawił pamiątkę w znikomej piosence!*” [Syrokomla 1853: 240].

Што тычыцца заяўленых пісьменнікам “*rowagi i suchości*”, яны назіраюцца ў аб’ектыўных і навукова дакладных апісаннях мястэчак і вёсак, разгорнутых гісторыка-краязнаўчых частках твора. Творчая свабодная натура паэта-мастака стрымліваецца пачуццём адказнасці за праўдзівасць і аўтарытэтнасць інфармацыі. Ён жартам заўважае, што добра было б апісаць які падарожны выпадак ці ў яркіх фарбах апісаць дарожныя краявіды, але спыняе сябе, бо праўда, як тая аліва ў вадзе: “*zawsze na wierzch wyrłynie*” [Syrokomla 1853: 69].

Галоўнае канцэптualaнае адрозненне абодвух твораў палягае ў тым, у кантэксце якой цывілізацыйнай парадэгмы пісьменнікі бачаць мінулае і цяперашняе роднай зямлі. У адрозненне ад навукова карэктнага У. Сыракомлі, П. Шпілеўскі адкрыта тэндэнцыйны як прадстаўнік праваслаўнага свету і чалавек рускай культурнай арыентацыі. Ключавым словам-характарыстыкай Беларусі для яго выступае прыметнік “*девственная*” – некранутая чужаземным уплывам, да якога ён адносіць заходнееўрапейскую цывілізацыю. Яна ўнікальная як ёмішча славянскасці, таму ўсе праявы еўрапейскасці ён лічыць чужароднай інвазіяй і адпаведным чынам ацэньвае. Паслядоўна, на працягу ўсяго твора ён ганіць усё, што звязана з заходнееўрапейскім кірункам айчынай

гісторыі: негатыўна трактуе магдэбургскае права, Рэфармацыю, Статут ВКЛ... Закранаючы сам факт дзяржаўнага аб'яднання ў Рэч Паспалітую, ён піша пра "іго Польшы" і ўдакладняе, што

Россия не *забрала* себе западных губерний (Минская Могилёвская, Витебская) как древнее достояние Польши, а только возвратила и присоединила их от Польши к себе, как искони древние земли русские, захваченные Польшей [Шпилевский 2004: 76].

"Не *zabrany*, а *odebrany* (возвращённый) нужно говорить" [Шпилевский 2004: 237], – канкрэтызуе ён у каментарых. Сваім палітычным поглядам П. Шпілеўскі таксама знаходзіць гістарычнае падмацаванне: "Кривичи первые подали мысль о единой державии и соединении всех племён славянских в одно целое" [Шпилевский 2004: 98]

Разглядаючы гісторыю гарадоў і мястэчак, іх цяперашні стан, П. Шпілеўскі перш-наперш звяртае ўвагу на праваслаўныя храмы і праваслаўную прысутнасць. У Нясвіжы ён "скорбеет душой", бо няма каменнага храма праваслаўнага, "тогда как есть два великолепные каменные костела римско-католического исповедания". У Мінску ён скурпулёзна пералічвае праваслаўныя цэрквы, якія былі аддадзены ўніятам, і вітае іх вяртанне ў праваслаўе:

При первых благоприятных обстоятельствах тотчас обратились к прежней родной своей греческой вере и отказались от всего чуждого, зашедшего к ним вследствие насилий иезуито-католического фанатизма [Шпилевский 2004: 135];

сцвярджае, што нашчадкі крывічоў, беларусы, "остались верными православию и <...> постоянно скорбели душой, что они не соединены с единоплеменной отраслью великорусского православного народа" [Шпилевский 2004: 102]. Па вялікім рахунку, у сваім рэлігійным пачуцці П. Шпілеўскі блізкі да Георгія Каніскага і іншых праваслаўных дзеячаў мінулага. Па сваёй культурнай арыентацыі і палітычных поглядах сугучны ён і заходнерусам, але адрознівае П. Шпілеўскага ўсведамленне ўнікальнасці і самабытнасці Беларусі, яе мовы і захаванай старажытнай славянскай культуры.

У яго няма шкадавання па страчаным даўнім Брэсце, бо ўсё там звязана з еўрапейскай гісторыяй горада, з "иноверческой" культурай: "Прочие костёлы и монастыри упразднены: на месте их явились величественные и изящные здания крепости" [Шпилевский 2004: 3]. Адзначае таксама, што ў Кобрыне Аляксадр Сувораў загадаў знішчыць рэшткі старажытнага замка і на яго месцы пабудаваць прыгожы палац (як тут не ўспомніць купалаўскія радкі з паэмы *На Куццю*: "на падмурках гэтых



сцен другія наш пасад занялі”). Асаблівыя негатыў у П. Шпілеўскага выклікаюць езуіты, якіх ён назваў “любителями золота”. Менавіта:

по внушению этих фанатиков в 1619 году права русское и литовско-русское заменены магдебургским. В Минске явились чуждые духу древнерусского правления и гражданской судебной организации – разные воеводы, старосты, наместники, войты, бургомистры и лентвойты [Шпилевский 2004: 134].

І ўжо канчаткова, па версіі П. Шпілеўскага, “чтоб совершенно изгладить в Минске элемент русский, они задумали было ввесть между православными минчанами новый (григорианский) календарь” [Шпилевский 2004: 134].

Найбольш разгорнута П. Шпілеўскі раскрывае свае погляды на Беларусь і беларускую мову ў раздзелах, прысвечаных Мінску і Мінскай губерні. Вытокі беларусаў ён выводзіць выключна ад крывічоў. Усе іншыя славянскія народы адышлі ад крывічоў і ў суседстве з іншымі народамі “разветвляли, обогащали и образовывали из общеславянского-кривичского новые наречия, например, великорусское” [Шпилевский 2004: 99]. Вядомае выказванне П. Шпілеўскага пра Беларусь, як эпіцэнтр старажытнай славяншчыны і сталіцу славяна-рускай міфалогіі. У *Путешествии...* П. Шпілеўскага ідэалізуецца не толькі Беларусь, але і беларускі селянін, які, дзякуючы кансерватызму і патрыярхальнасці, прывязанасці да сваёй зямлі і дому, захаваў старажытную мову, веру, першародныя рысы славянскай культуры. Агульнаславянскім скарбам пісьменнік лічыць беларускую мову, якая для яго сінанімічна стараславянскай, бо захоўвалася ў чысціні на працягу стагоддзяў:

Белорусский язык так самостоятелен, так характеристичен в археологическом и филологическом отношениях, предания, поверья и сказки его так оригинальны, до того исполнены первобытной, древней поэзии славяно-русской, что при настоящем направлении и развитии у нас филологии и археологии становится необходимым исследовать и изыскать главный притон древней русской славянщины и познакомиться отчётливо с родоначальными её элементами, сохранившимися в Белоруссии: изучая белорусский язык, предания, поверья и сказки белорусского народа, мы изучаем язык, понятия и верования своих предков [Шпилевский 2004: 52].

П. Шпілеўскі лічыў беларускую мову роднай, выдатна ведаў яе і нават на пачатку навуковай кар’еры працаваў над слоўнікамі і граматыкай беларускай мовы. Праўда, працы засталіся ў рукапісе. Варта падкрэсліць, што для П. Шпілеўскага беларуская мова – не пагарджаная мова вёскі і сялянства, а дзякуючы сваёй архаічнасці і некранутасці, – агульнаславянскі найкаштоўнейшы скарб. Рускую мову сваіх *Путе-*

*шествий... ён ахвотна інкрустуе беларускімі словамі: мяцеліца, пацяруха, горш, світкі, шарачкі, падпанкі, гасцінец, бацька, комін, азярод, паснедаць.*

Натуральна, кідаецца ў вочы супярэчнасць паміж выразна прарасійскім дыскурсам аповеду П. Шпілеўскага і лакальным, беларускім патрыятызм, які дзіўным чынам спалучаецца з рэлігійным касмапалітызмам, роўным рускаму праваслаўнаму свету. Слушнае выказванне Валянціна Акудовіча, што “нацыянальны чалавек паўстаў з крызы рэлігійнага чалавека і, шырэй, з крызы цывілізацыі рэлігійнага тыпу” [Акудовіч, online]. П. Шпілеўскі – яскравае пацвярджанне таго, як канфесійная свядомасць аўтараў негатыўным чынам уплывала на стаўленне і развіццё беларускай нацыянальнай ідэі, беларускай культуры і літаратуры. Але пры гэтым ва ўсіх сваіх творах, у тым ліку і ў *Путешествии...*, П. Шпілеўскі паслядоўна даводзіць этнічную, гістарычную і культурную самастойнасць беларусаў, выказвае пачуццё гонару за сваю радзіму. Хто ведае, у якую форму вылілася б яго шчырая любоў да Беларусі, разуменне яе этнакультурнай адметнасці, захапленне мовай, гісторыяй, міфалогіяй, у які бок аформілася яго самапавага як прадстаўніка гэтага краю, калі б Паўлу Шпілеўскаму лёс даў бы больш доўгі зямны век. Прыкладам, як А. Рыпінскаму. П. Шпілеўскі памёр маладым (29 кастрычніка 1861 г.), як і Уладзіслаў Сыракомля (15 верасня 1862 г.). Відавочна, невыпадкова Генадзь Кісялёў, шукаючы магчымага аўтара *Тараса на Парнасе*, сярод кандыдатаў называў і імя П. Шпілеўскага.

У Сыракомля – носьбіт ліцвінскага патрыятызму і рэчпаспалітаўскіх палітычных сімпатый, арыентаваны на польскую літаратурна-культурную традыцыю. Пра гэта сведчаць і эпіграфы да раздзелаў *Вандровак...*, узятыя з польскіх класікаў – Яна Каханоўскага, Мікалая Рэя, Себасц’яна Фаб’яна Кляновіча, Якуба Ясінскага, сугучныя тэматыцы і, найперш, эмацыянальнаму настрою пісьменніка. Калі для П. Шпілеўскага характэрна аптымістычнае бачанне будучыні Беларусі, звязанае з “воссоединением” з “братнім” праваслаўным рускім народам, то твор У. Сыракомлі адрознівае мінорнае гучанне і гістарычны песімізм. Актыўнае гістарычнае быццё краіны адышло ў мінулае, шляхецкія засценкі і сялібы, якія „dawniej wrzały życiem politycznym swojej krainy”, цяпер страцілі не толькі грамадскае, але і ўсялякае значэнне. Цяпер засцянковая шляхта нават і не здагадваецца, што калісьці была „arką zakonów swobody”. Зараз сумна глядзець „na różniejszych biednych potomków tych rycerskich, tęgich, nienasyconych chwały i swobód szlacheńców” [Syrokomla 1853: 27]. Асабістыя перажыванні і гістарычныя рэфлексіі ва У. Сыракомлі шчыльна пераплецены. Мінулая слава і шчаслівая пара ўласнага жыцця – усё гэта адышло ў нябыт, афарбавана пачуццём суму і шкадавання: „przeszłość z warunkami swojego bytu minęła jak sen

historyczny, przyszłość gdzieś za oponą przeznaczeń, a obecna chwila prózna wszelkiego uroku” [Syrokomla 1853: 77]

Цэнтрам нарацыі ў *Вандроўках...* з’яўляецца апавед пра гісторыю і сучаснасць Нясвіжа як эпіцэнтра палітычнага, духоўнага і культурнага жыцця краю. Мінулае Айчыны з’яўляецца для пісьменніка арганічнай часткай еўрапейскай гісторыі і гісторыі Рэчы Паспалітай. Падрабязна паказаны ўзвышэнні і бедствы Нясвіжа выдатна адлюстроўваюць перыяды росквіту і гістарычнага ліхалецця ўсёй некалі вялікай дзяржавы. Пісьменнік паказвае выгоды і прывілеі магдэбургскага права, якія забяспечылі развіццё і дабрабыт гарадоў, дэманструе разуменне сутнасці Рэфармацыі на Беларусі-Літве. Калі П. Шпілеўскі коратка спыняўся на постацях прадстаўнікоў дынастыі Радзівілаў, дарэчы, паблытаўшы Міхала Радзівіла Рыбаньку і Караля Радзівіла Панае Каханку, то У. Сыракомля падрабязна апісвае дзейнасць выдатных прадстаўнікоў роду і іх чын, значэнне для жыцця горада і ўсёй Літвы. Гэта найперш асобы Мікалая Радзівіла Чорнага, Радзівіла Сіроткі, які па сутнасці „stworzył tutejszą krainę”, Януша Радзівіла, Дамініка Радзівіла... Калі Панае Каханку ў П. Шпілеўскага не больш, як эксцэнтрычны дзівак, то У. Сыракомля пастараўся глыбей унікнуць у сутнасць гэтай каларытнай, неадназначнай і гэтым прыцягальнай для мастацкай літаратуры постаці. На яго думку, супярэчлівасць характару Панае Каханку адлюстроўвае кантраст дзвюх эпох пры іх змене:

konającej Jezuicko-szlacheckiej, patriotycznej pobożnej dzielnej wśród boju i biesiady, na której czele stoi Radziwiłł; i Francuskiej z XVIII w. lekkomyślnej, niewierzącej, o całą głowę wyższej niż Jezuicka co do oświaty, o całe serce niższej od niej pod względem wzniosłych uczuć [Syrokomla 1853: 150].

Апрача дзівацтваў, У. Сыракомля нагадвае пра стваральную дзейнасць Панае Каханку, які давёў да ўзорнага парадку сваё войска, заснаваў кадэцкую школу, аднавіў тэатр і балет, дзейнасць друкарні, прывёў у парадак пярсярні, заснаваў шкляныя гуты, закладаў сады і паркі. Калі ў час выгнання для Караля Радзівіла насталі часы матэрыяльнай нястачы, шляхта, што сядзела на яго землях, пасылала за мяжу збяднеламу Радзівілу ўласны грош. „Czy ten czyn potrzebuje komentarza? Czy nie jasno maluje charakter szlachty litewskiej i charakter Radziwiłła, który był jej bożyszczem?” [Syrokomla 1853: 164] – пытаецца пісьменнік. Залаты век Нясвіжа, як і ўсёй дзяржавы, мінуў, і цяпер усе рэшткі былой славы „pleśnieją szczęśliwie, szacowną, historyczną pleśnią” [Syrokomla 1853: 181].

У. Сыракомля найперш чалавек культуры з больш спакойнай, чым у П. Шпілеўскага, рэлігійнай свядомасцю. Мар’ян Здзяхоўскі пісаў, што У. Сыракомлю была ўласціва рэлігія сэрца, свабодная як ад дагматычнай

выключнасці, так і ад усякіх палітычных уплываў [Zdziechowski 1924: 15]. Калі У. Сыракомля гаворыць пра перабудову касцёла ў праваслаўную царкву, то заўважае, што аздабляючы яго блішчастымі купаламі, сціраюць і характэрныя асаблівасці далёкага мінулага. Нават прымаючы да ўвагі цензуру, варта адзначыць, што гэта найперш культурны жаль, а не абражанае рэлігійнае пачуццё. Не менш за палітычную гісторыю Нясвіжа і іншых “былых ваколіц” У. Сыракомлю цікавяць лёсы культурнай спадчыны. Ён піша пра кніжныя выданні нясвіжскай друкарні, не абмянае ўвагай постаць Сымога Буднага, характарызуе творчасць Францішкі Уршулі Радзівіл, адзначае працы Ю. Гескага і Г. Лейбовіча. Калі П. Шпілеўскі, дастаткова павярхоўна асвятліўшы мінулае Нясвіжа, коратка пазначае, што

в настоящее время замок не представляет ничего особенно замечательного, кроме небольшого архива нескольких книг и рукописей, не имеющих значения для местной истории, и портретной комнаты [Шпилевский 2004: 76],

то твор У. Сыракомлі на сённяшні дзень з’яўляецца каштоўным даведнікам па назапашаных скарбах Радзівілаўскага палаца, які дэманструе высокі культурны ўзровень краю ў мінулым. Пісьменнік дае падрабязнае апісанне колішніх багаццяў бібліятэкі, мастацкіх калекцый, каштоўнасцяў карціннай галерэі, сабраных пакаленнямі гэтых некаранаваных уладароў краю. Цяперашні стан культурнай спадчыны выклікае ва У. Сыракомлі сапраўдны боль і смутак, бо ўсё разрабавана і панішчана:

Serce się ściska, patrząc na wiele z tych malowideł, albo wszedłszy do tej galerii, gdzie płótna szacowne, już to pod względem pędzla, już względem drogich pamiątek, <...> bez porządku, bez ram, bez napisów, wiszą na ścianie czekając lepszych dla siebie czasów, albo rozestane na ziemi marnieją w oczach naszych, osypują się zwiastując bliskie swe zniszczenie [Syrokomla 1853: 81].

У інвентары 1770 г., сцвярджае пісьменнік, налічвалася 984 карціны на палатне і дрэве. „Dziś liczba nie wiem czy połowę wynosić może” [Syrokomla 1853: 83].

Абодва пісьменнікі шмат увагі аддаюць характарыстыцы сацыяльнага складу насельніцтва вёсак, мястэчак і гарадоў, іх побыту, звычаяў і заняткаў. У. Сыракомля з шчырай сімпатыяй апісвае беларускага селяніна, але ў адрозненне ад ідылічна-пастаральнага гэтага вобраза ў П. Шпілеўскага, у *Вандроўках*... вёска і яе насельнікі намалюваны зноў жа вельмі рэалістычна, “з натуры”. Для У. Сыракомлі селянін таксама аўтахтон, спаконвечны жыхар гэтай зямлі і яе арганічная частка: „Zdaje

się, że lud wyrósł z swej ziemi jak grzyby jego borów, jak kwiaty jego łąk, jak grusze rzucone tu i ówdzie po jego polnych sznurach” [Syrokomla 1853: 224]. У адрозненне ад пыхлівай шляхты, якая ганарыцца рыцарскім сармацкім паходжаннем і часам пачуваецца прадстаўнікамі іншага народа, селянін – сапраўдны гаспадар тутэйшай зямлі. Варта дадаць красамоўныя радкі, якія пры першай публікацыі *Вандровак...* былі выкраслены цэнзарам. Карэктарскі аўтарскі экзэмпляр твора знайшоў у рукапісным адзеле бібліятэкі Акадэміі навук Літвы перакладчык гэтага твора на беларускую мову Кастусь Цвірка. Калі б, заўважае У. Сыракомля трохі далей у сваім рукапісе, селянін меў гістарычную памяць, “ён бы пасмяяўся з нашай пыхі, з таго, што мы ганарымся старажытным, трыста гадоў назад атрыманым гербам, ён, што тысячы год налічвае ў сваёй генеалогіі” [Сыракомля 1992: 145]. Письменнік у гэтым раздзеле, як і ў іншых творах, нагадвае шляхце пра іхні чалавечы і грамадскі абавязак клопату пра сялян, піша пра высакародства і духоўнае багацце селяніна, яго чуласць і глыбіню пачуццяў, якія хаваюцца пад грубай світкай, называе іх братамі і карміцелямі.

Творы П. Шпілеўскага і У. Сыракомлі шмат у чым выглядаюць апазіцыйна найперш адрознымі канцэптуальнымі падыходамі ў інтэрпрэтацыі гісторыі роднага краю і аксіялагічнымі складнікамі паняцця Беларусь-Літва. Нягледзячы на гэтую супрацьпастаўленасць, творы, ды і самі постаці пісьменнікаў, многае яднае. Гэта і глыбокая духоўная еднасць з роднай зямлёй, грунтоўнае вывучэнне яго гісторыі і культуры, разуменне яе самакаштоўнасці, паважлівае стаўленне да беларускай мовы. Урэшце, культурна-цывілізацыйна скіраванасць – справа другасная. Яна накладаецца на глыбіннае ўсведамленне таго, *што ёсць* свая зямля: яе прырода, клімат, рэльеф, людзі, унікальныя рэаліі і артэфакты, якія ўплываюць на чалавека ад нараджэння і з’яўляюцца падмуркам яго самаідэнтыфікацыі. Менавіта яны фарміруюць базавае ўсведамленне радзімы, яе адрознасці ад суседніх краін, мітраполій, якія ўплываюць на інтэрпрэтацыю яе гісторыі, сучаснасці і верагоднай будучыні.

Апрача таго, у рознаскіраваных пісьменнікаў, якія твораць у культурнай прасторы цывілізацыйнага памежжа, заўсёды прысутнічае “агульнае месца”. Тое, што для іх каштоўнае і блізкае, для сталічнага чытача Пецярбурга ці Варшавы далёкае і маргінальнае. Тое, што для П. Шпілеўскага і У. Сыракомлі было эпіцэнтрам іх жыцця, для іншых – глыбокая правінцыя з адпаведным стаўленнем. Тое, што пішацца ў Беларусі-Літве, для сталічнага літаратурнага працэсу з’явы дастаткова перыферыяныя. Варта адзначыць і розніцу ў светаадчуванні, стэрэатыпе паводзінаў, эмацыянальных праявах, з якімі сутыкаюцца пісьменнікі, што прыехалі ў сталіцы. Знамянальныя ў гэтым плане ўражанні

Я. Чачота, калі па справах службы ў Масе радзівілаўскай яму давялося наведаць Варшаву. У лістах да А. Міцкевіча ён дзяліўся сваімі думкамі ад сталічнага жыцця. Варшава ўспрымаецца вачыма хоць і не правінцыяла, але чалавека, далёкага ад пыхі і апломбу шумнай сталіцы. Прыезд У. Сыракомлі ў Варшаву таксама адзначыўся ўсведамленнем розніцы ў паводзінах і эмацыянальных рэакцыях. Сутыкненне са стаўленнем прадстаўнікоў суседніх этнакультурных супольнасцяў да свайго, краёвага, як да перыферыйнага, натуральным чынам фармавала пачуццё “інакшасці” і прымушала пісьменнікаў больш уважліва ставіцца да таго, што асабіста для іх было па-сапраўднаму важным, усведамляць значнасць і ўнікальнасць падзей мясцовага літаратурна-культурнага жыцця.

П. Шпілеўскі, доўгі час жывучы ў Пецяярбурзе, сочыць за падзеямі краёвай літаратуры. Гэта зацікаўленасць і веданне творчасці мясцовых аўтараў відаць у п’есе П. Шпілеўскага *Дожинки, белорусский обычай: Сценическое представление, якая з’яўляецца вольнай пераробкай Ідыліі В. Дуніна-Марцінкевіча. А адзін з сюжэтаў Исследования о вовколаках* паказвае на знаёмства пісьменніка з творчасцю Яна Баршчэўскага, у прыватнасці, са зборнікам навел *Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях. У. Сыракомля ў Вандроўках...* не толькі цытуе класікаў польскай літаратуры, але і спасылаецца на працы сучасных пісьменнікаў Ігнацы Ходзькі, Генрыка Жавускага і інш. Апавядаючы пра жыццё вясковага люду, сямейны быт і звычаі, У. Сыракомля падмацоўвае апісанні цытатамі са зборнікаў Я. Чачота *Вясковыя песні з-над Нёмана і Дзвіны. Урэшце, невыпадкова У. Сыракомля завяршае свой артыкул у „Gazecie Warszawskiej”, дзе ён не толькі абараняе беларускамоўную творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, але і сам факт нараджэння новай самастойнай славянскай літаратуры, словамі: “Цэзар... горды Юлій Цэзар... дыктатар Рыма, сталіцы свету, праязджаючы праз убогую вёску і прыпомніўшы грознага ў Рыме суперніка Пампея, сказаў гэтыя памятныя словы: «Жадаў бы я тут быць першым, чым у Рыме другім»” [Сыракомля 1993: 506]*

Хто ў большай ступені, прадстаўнікі якой плыні спрычыніліся да стварэння і развіцця беларускамоўнай літаратуры? Хоць і выхаваныя ў рэчышчы рускай культуры аўтары будуць звяртацца да стварэння беларускамоўных твораў, усё ж такі ў асноўным гэта будуць асобы, выхаваныя ў аксіялогіі і мастацкіх густах польскай літаратуры. Ключавым аўтарам літаратуры Беларусі сярэдзіны XIX стагоддзя быў У. Сыракомля. На яго постаці перакрыжоўваюцца каналы-сувязі паміж усімі асноўнымі літаратарамі таго часу, і ад яго вядуць працяг наступнікі – Адам М-скі, Альгерд Абуховіч, Янка Лучына і інш. Станаўленню беларускамоўнай літаратуры ён паспрыяў не толькі падтрымкай творчасці В. Дуніна-

Марцінкевіча, але і ўсёй сваёй польскамоўнай літаратурнай спадчынай, якая, па словах Уладзіміра Мархеля, “сваёй ментальна-беларускай выяўленасцю і скіраванасцю ўваходзіла ў той жыватворны працэс, у якім адбывалася адраджэнне беларускай літаратуры” [Мархель 2004: 16].

Факт заангажаванасці найперш польскамоўных аўтараў у працэс стварэння беларускамоўнай літаратуры М. Гарэцкі ў *Гісторыі беларускае літаратуры* патлумачыў так:

Інтэлігенцыі расійскае культуры было тады ў нашым краі дужа мала, яна знаходзілася ў горшых матэрыяльных умовах, як апалячаныя паны, і ў друкаванні сваіх твораў залежала ад добрай волі рэдактараў расійскіх газет і журналаў; апрача таго, належнасць яе да культуры панаваўшае ў дзяржаве нацыі не спараджала такога імпульсу ў беларускай творчасці, як у паноў, належаўшых да культуры, уцісканай урадам [Гарэцкі 1992: 202].

Натуральна, варта назваць і шэраг іншых фактараў. Гэта і трывалы краёвы ліцвінскі патрыятызм, які азначаў этнічную, “крэўную” прыналежнасць менавіта да гэтай зямлі. Ён паступова трансфармуецца ва ўсведамленне самадастатковасці Літвы-Беларусі, яе гістарычнай і культурнай спадчыны. Гэта і ўплыў рамантызму, які скіраваў увагу да нацыянальна адметнага, і агульныя працэсы нацыянальнага адраджэння славянскіх народаў, і палучэнне шматлікіх іншых прычын.

Узнікненне і функцыянаванне нацыянальнай літаратуры паміж цывізацыйнымі парадыгмамі – з’ява выключна складаная, што паказвае не толькі гісторыя беларускай літаратуры XIX стагоддзя, але і асаблівасці яе далейшага развіцця.

### Спіс літаратуры

- Akudovič Valâncin. *Vâlîkaâ zdrada. Suplêt èsè* [online] <http://dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/html.page> [доступ: 14.08.2022] [Акудовіч Валянцін. *Вялікая здрада. Суплёт эсэ*].
- Garèckî Maksîm. 1992. *Gistoryâ belaruskae litaratury*. Minsk: Mast. lit. [Гарэцкі Максім. 1992. *Гісторыя беларускае літаратуры*. Мінск: Маст. літ.].
- Kuznâeva Sof’â. 2004. *Pavel Špilevskij i ego Putešestvie po Poles’û i belorusskomu kraû*. V: P.M. Špilevskij. *Putešestvie po poles’û i belorusskomu kraû*. Minsk: Belarus’!. [Кузнецова Соф’я. 2004. *Павел Шпилевский и его Путешествие по Полесью и белорусскому краю*. В: П.М. Шпилевский. *Путешествие по Полесью и белорусскому краю*. Минск: Беларусь].
- Marhel’ Uladzîmir. 2004. *Uladzislau Syrakomlâ i belaruskâ litaratura*. U: *Uladzislau Syrakomlâ: Matèryâly Mižnar. navuk. kanf., prysveč. 180-goddzû z dnâ narodžennâ pol. i bel. paëta i ètnografa*. Minsk: Belaruskî knîgazbor [Мархель Уладзімір. 2004. *Уладзіслаў Сыракомля і беларуская літаратура*. У: *Уладзіслаў Сыракомля: Матэрыялы Міжнароднага навуковага канферэнцыянага прысвечанага 180-годдзю з дня нараджэння пол. і бел. паэта і этнографа*, Мінск: Беларускі кнігазбор].

- Syrakomlâ Uladzislaŭ. 1992. *Vandroŭki pa maih bylyh vakolicah: usпамiны, dasledavanni гісторыі і звычаіў*. Minsk: Polymâ. [Сыракомля Уладзіслаў. 1992. *Вандроўкі па маіх былых ваколіцах: успаміны, даследаванні гісторыі і звычаяў*. Мінск: Польшыя].
- Syrakomlâ Uladzislaŭ. 1993. *Dobryâ vesi: Раёзіа, проза, крытыка*. Minsk: Mast. lit. [Сыракомля Уладзіслаў. 1993. *Добрыя весці: Паэзія, проза, крытыка*. Мінск: Маст. літ.].
- Špilevskij Pavel. 2004. *Putešestvie po Poles'û i beloruskomu kraû*. Minsk: Belarus'. [Шпилевский Павел. 2004. *Путешествие по Полесью и белорусскому краю*. Минск: Беларусь].
- Zdziechowski Marian. 1924. *Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej*. Wilno.
- Syrokomla Władysław. 1853. *Wędrowki po moich niegdyś okolicach: wspomnienia, studia historyczne i obyczajowe*. Wilno.
- Syrokomla Władysław. 1861. *Niemen od źródeł do ujścia*. Wilno.

**STRESZCZENIE:** Autorka artykułu przedstawia osobliwości kształtowania się nowej literatury białoruskiej, uwarunkowane współistnieniem w przestrzeni kulturowej pogranicza cywilizacyjnego dyskursów różniących się pod względem conceptualnym i aksjologicznym. Obecność różnie skierowanych tendencji i zjawisk przeanalizowano na przykładzie prozy podróźnej rodaków i rówieśników – W. Syrokomli i P. Szpilewskiego, którzy nadają znaczenie przeszłości i współczesności rodzimego kraju w kontekście różnych paradygmatów cywilizacyjnych. Oprócz niezgodności conceptualnych, wskazano punkty styczne utworów pisarzy, którzy pisali na peryferiach literatury rosyjskojęzycznej i polskojęzycznej: duchową jedność autorów z ziemią ojczystą, zrozumienie znaczenia jej historii i kultury, szacunek do języka białoruskiego.

**SŁOWA KLUCZOWE:** dyskursy różnie skierowane, wybór cywilizacyjny, proza podróżna, interpretacja subiektywnie-autorska.

**АНАТАЦЫЯ:** У артыкуле разглядаюцца асаблівасці станаўлення новай беларускай літаратуры, абумоўленыя суіснаваннем у культурнай прасторы цывілізацыйнага памежжа адрозных у канцэптuallyным і аксіялагічным планах дыскурсаў. Наяўнасць рознаскіраваных тэндэнцый і з'яў разгледжана на прыкладзе падарожнай прозы землякоў і аднагодкаў – У. Сыракомлі і П. Шпілеўскага, якія асэнсоўваюць мінулае і сучаснасць роднага краю ў кантэксце розных цывілізацыйных парадыгм. Апрача канцэптuallyнага разыходжання, адзначаюцца кропкі судакранання твораў пісьменнікаў, які пісалі на перыферыі рускамоўнай і польскамоўнай літаратуры: духоўная еднасць аўтараў з роднай зямлёй, разуменне самакаштоўнасці яе гісторыі і культуры, паважлівае стаўленне да беларускай мовы

**КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ:** рознаскіраваныя дыскурсы, цывілізацыйны выбар, падарожная проза, суб'ектыўна-аўтарская інтэрпрэтацыя.

*Data przesłania artykułu: 15.09.2022*

*Data akceptacji artykułu: 30.09.2022*



**ABOUT THE AUTHOR/ O AUTORZE**

**Iryna Burdeljova/ Ірына Бурдзялёва** – Białoruś, Miński Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny, Katedra Języka i Literatury Białoruskiej; dr; specjalność naukowa: literaturoznawstwo białoruskie; zainteresowania naukowe: literatura białoruska XIX i XX wieku, polsko-białoruskie związki literackie.

**Adres:** Кафедра беларускай мовы і літаратуры Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, вул. Захарова 21, Мінск, Беларусь.

**Wybrane publikacje (2021–2022):**

1. Бурдзялёва Ірына. 2021. *Канцэптуальны рух прозы Віктара Казько ў XXI стагоддзі (160–167)*. У: *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зб. навук. артыкулаў*. Мінск: МДЛУ.
2. Бурдзялёва Ірына. 2021. *Лабірынты Пятра Васючэнкі (5–28)*. У: *Васючэнка Пятро. Выбраныя творы*. Мінск: Беларуская навука.
3. Бурдзялёва Ірына. 2021. *Рысы пікарэскі ў Авантурах майго жыцця Саламеі Пільшыновай-Русецкай (187–194)*. У: *Жизнь языка в культуре и социуме: сб. науч. ст.* Мінск: МГЛУ.
4. Бурдзялёва Ірына. 2021. *Экзістэнцыянальная праблематыка ў аповесці Б. Пятровіча Стах (172–178)*. У: *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зб. навук. артыкулаў*. Мінск: МДЛУ.
5. Бурдзялёва Ірына. 2022. *Чалавек і гісторыя ў аповесці Е. Вежнавец* Па што ідзеш, воўча? “Вестн. Минского гос. лингв. ун-та”. Сер. 1: Филология. № 1: 90–97.